

SCIENCE TIME

МУКАММАЛ КОНЦЕПЦИЯ – КОМПОЗИЦИОН ЯХЛИТЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ОМИЛИ

Қуйлиева Гулчехра Назаркуловна

Гулистон давлат университети (ГулДУ)
докторанти, филология фанлари бўйича
фалсафа доктори (PhD), доцент
E-mail: kuylieva.g@mail.ru

Аннотация. Ушбу мақолада Муҳаммад Алининг “Улуғ салтанат” роман-эпопеясидаги Ахий Жаббор, Уста Матпано эпизодик персонажларининг бадиий ифодаси таҳлил ва тадқиқ қилинган. Ёзувчи ижодий концепциясининг мукаммаллиги композицион яхлитликни таъминлаш омили экани кўрсатилган.

Калим сўзлар: эпопея, персонаж, персонажлар иерархияси, характер, бадиий ифода, ижодий концепция, композицион яхлитлик, тариқат, поэтик маҳорат

Муҳаммад Алининг “Улуғ салтанат”¹ роман-эпопеясидаги Ахий Жаббор, Уста Матпано сингари персонажлар таҳлили ва тадқиқига киришишдан олдин айрим терминларнинг моҳияти ҳақида қисқача тўхталиш ўринлидир. Чунки эпопеяда мингга яқин адабий қаҳрамонлар мавжуд бўлиб, уларнинг таснифи муайян қийинчиликларни ҳам юзага келтириши табиий. Қолаверса, ўзбек тилидаги адабиётшунослик луғатларида терминлар таъриф-тавсифида баъзан турличалик кўзга ташланади. Биз имкон қадар кузатишга муваффақ бўлган назарий адабиётларда² бадиий асар персонажларининг қўидаги типлари ажратиб кўрсатилади: а) мумтоз (классик) қаҳрамон; б) кундалик ҳаёт ташвишлари билан банд қаҳрамон; в) супер қаҳрамон; г) фожиавий (трагик) қаҳрамон; д) эпик қаҳрамон; е) анти қаҳрамон.

Тип. Бадиий образнинг умумлаштириш даражасига кўра турларидан биридир. Бу турдаги умумлашма образ ўзида бир жиҳатдан, инсонга хос:

¹ Муҳаммад Али. Улуғ салтанат. Эпопея. Учинчи китоб. Мироншоҳ Мирзо. “ШАРҚ” НМАК Бош таҳририяти. –Тошкент 2014; Ёқубов И.А. Муҳаммад Али ижодида тарихий жараён концепцияси ва лиро-романтик талқин. Монография. –Т.: “Фан”, 2007. Ёқубов И.А. Тарих ҳақиқати ва инсоний тақдир улғворлиги / Ёқубов И.А. Бадиий-эстетик сўз сеҳри. –Т.: “Fan va texnologiya” 2011. – Б 131-133.

² Характер литературный / В. И. Тюпа // [Большая советская энциклопедия](#): [в 30 т.] / гл. ред. [А. М. Прохоров](#). – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1969-1978; Хализев В. Е. Теория литературы. – М.: Высшая школа, 1999. – 398 с; *Теория литературы: основные понятия и термины: учеб. пособие* / А. А. Косицин. – Самара: Издательство. СГАУ, 2012; Бахтин М.М. Тетралогия / М.М.Бахтин; сост., текстол. подгот., науч. аппарат: И.В.Пешков; коммент.: В.Л. Махлина и др. – М.: Лабиринт, 1998. – 607 с.; Бахтин М.М. Эпос и роман / М.М.Бахтин; сост. С.Г.Бочаров; вступ. ст. В.В.Кожин. – СПб.: Азбука, 2000. – 301 с; Гиршман М.М. Литературное произведение: теория художественной целостности / М.М.Гиршман. – 2-е изд., доп. – М.: Яз. рус. культуры, 2007. – 560 с; Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / гл. науч. ред. Н.Д.Тамарченко. – М.: Изд-во Кулагиной: Intrada, 2008. – 358 с; Современное зарубежное литературоведение: Страны Западной Европы и США: Концепции. Школы. Термины: энцикл. справ. / РАН, Ин-т науч. информации по общественным наукам; науч. ред. и сост.: И.П.Ильин, Е.А.Цурганова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Intrada, 1999. – 319 с.

SCIENCE TIME

сахийлик, хасислик, очкўзлик, иккиюзламачилик каби муқим хусусиятларни жамлайди ва эмблема даражасига юксалгани учун индивидуалликдан холи бўлади. Иккинчи, кенгроқ маънода эса, тип муайян тарихий давр ва ундаги ижтимоий муҳитга хос бўлган муқим ва характерли хусусиятларни жам этган инсон образи ҳисобланади. Шўро даври адабиётшунослигида тип сунъий равишда характердан ҳам юқори поғоналарга кўйиб келинди. Амалдаги ҳукмрон ғояни ифодаловчи жонсиз, яшовчанликдан маҳрум бўлган схематик қаҳрамонларга кенг йўл очилди.

Характер. Реалистик адабиётдаги инсон образи бўлиб, у бутун мураккаблиги билан ўз даври ва муҳитига хос бўлган умумий ҳамда индивидуал хусусиятларни жамлайди. Персонажлар системаси ҳақида гап кетганда, характерлар тизими қуйидагича тасниф қилинади: а) бош қаҳрамон; б) иккинчи даражали қаҳрамон; в) эпизодик қаҳрамон; г) сахнадан хориждаги – сахнада кўринмайдиган, аммо персонажлар нутқи ва ўй-хаёллари (драмтик асарларда автор ремаркалари) орқали у ҳақда ахборот берилувчи қаҳрамон. Китобхон унинг мавжудлигини муайян даражада пайқайди.

“Сохта” қаҳрамон. Мутахассислар китобхон (томошабин) томонидан бош қаҳрамон деб қабул қилинса-да, аслида асарнинг оғир залварини ташимайдиган “сохта” қаҳрамонларни ҳам ажратиб кўрсатишади.

Персонаж. Бадиий асар воқелигида ҳаракат қилувчи қаҳрамонларнинг барчаси ҳам персонаж ҳисобланади. Бироқ ўзининг айрим характер сифатлари билан намоён бўлувчи образларгина ҳақиқий персонажлардир. Бироқ улар сюжет линияларини ўз атрофида уюштира олишмайди. Бош қаҳрамон характерининг бирор жиҳатини тўлдириб, изоҳлаб келишади.

Эпизодик қаҳрамон. Иккинчи даражали ва эпизодик қаҳрамонлар ҳам ўзаро фарқланади. Маълумки, йирик эпик асарлар кўплаб эпизодлардан таркиб топади. Эпизодик қаҳрамонлар ўз исми, базида эса, лақабига эга экани, сюжетда муайян роль ўйнаши жиҳатидан уларни на оломон сафига, на иккинчи даражали қаҳрамонлар қаторига кўшиш мумкин. Чунки улар шу икки тип оралиғида ҳаракат қилишади.

Албатта, сеҳр-жоду (магия), мифларга асосланган, сюжет воқеалари нореал макон ва замонда содир бўлувчи фэнтези жанрида яратилган ҳамда илмий фантастик ёки илоҳий (мистик) характердаги асарларда персонажлар хамиша ҳам инсон қиёфасида намоён бўлавермайди. Бундай ҳолни эртак, дoston ва рицарлик романларида ҳам кузатиш мумкин.

Иккинчи даражали қаҳрамон. Нима учун биз айрим қаҳрамонларни “иккинчи даражали” деб ҳисоблаймиз? Гап шундаки, уларнинг зиммасидаги

SCIENCE TIME

юк бизга шундай аташга изн беради. Яъни, иккинчи даражали қаҳрамон ўз хатти-ҳаракат ва ҳолатлари орқали китобхон (томошабин)га бош қаҳрамон ҳақидаги янги ахборотларни етказди. У билан боғлиқ “тарих”нинг айрим ноаён қирраларига ойдинлик киритади. Шунингдек, баъзан ўз қисматини баён қилиш орқали бош қаҳрамонга руҳий далда бериши, асардаги атайинликни кучайтириб, сюжет воқеаларини чекиниш ҳисобига янада бойитиши мумкин. Демак, зоҳиран “иккинчи даражали” ҳисобланган бу типдаги ғайриоддий персонаж бадий асарнинг баён тарзи ва сюжет чизиғини ҳам ўзгартиришга қодир.

Учинчи даражали персонаж. Сюжет давомида умуман кўзга ташланмайдиган ёки бир-иккита эпизодда кўриниш берса ҳам, умумсюжет ривожига нисбатан кам таъсир кўрсатувчи ёки умуман таъсир қилмайдиган аҳамияти жиҳатидан учинчи даражали персонажлар ҳам бўлади.

Антиқаҳрамон. Улар бадий асар етакчи характери даражасига кўтарила олади. Аммо биз кўниккан маънодаги қаҳрамонликларни намоён этишдан маҳрум. Бунга антиқаҳрамоннинг туғма табиати ҳам, ўзини тўла намоён этишига давр ёки муҳит имкон бермай, руҳини синдириши ҳам сабаб бўлиши мумкин.

Бадий асарлар мутолаасида персонажларнинг қай бир фазилатларига аҳамият қаратишимиз зарур бўлади?

Бизнингча, адабий қаҳрамон даставвал ўзининг ички ва ташқи кўриниши тавсифи (портрети) билан китобхон (томошабин) эътиборини тортади. Иккинчидан, у ҳаракат жараёнида кўрсатилиши керак. Шубҳасиз, ҳаракат фикрий, хаёлий, хотираларга берилиш сингари (ички) ёхуд ижтимоий жараёнларга аралашув шаклида (ташқи) намоён бўлади. Чунки персонаж ўзининг фикр-ҳислари билан ҳам эътиборни тортади. Унинг қандай кийиниши, ўйлаши, фикрлаши ва буни нутқига чиқариши ҳам жуда муҳимдир. Зотан шундагина персонажнинг атрофини қуршаган одамлар ва муҳитга бўлган муносабатини аниқлаш мумкин бўлади. Қаҳрамон табиатини белгилашда ўзга персонажлар ва муаллифнинг унга бўлган муносабати (асар давомида қандай юксалиб бориши) ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Хўш, роман жанрида бош қаҳрамонлар сони нечта бўлгани маъқул? Мутахассислар уларнинг сони учта бўлгани маъқул, деб ҳисоблашади. Чунки битта персонаж орқали конфликтли вазият-ҳолатлар яратиш ва китобхонда ҳамдардлик туйғусини уйғотиш мушкул, деб билишади. Демак, конфликтли вазият-ҳолатлар учун иккита қаҳрамон бўлса анча яхши экан-да, деб ўйлаш мумкин. Аммо, айтайлик эр-хотин, она-фарзанд, йигит-қиз тарзидаги

SCIENCE TIME

жуфтликлар ўртасида тартибсизлик (хаос)ни келтириб чиқаришга таъсир қилувчи катализатор учинчи шахс (рақиб) образига ҳам эҳтиёж сезилади. Шундай қилиб, бош қаҳрамонлар сони учлик (триада) дан иборат бўлгани маъқул экан. Бу фикрни бутун адабиёт тажрибаси тасдиқлайди.

Демак, биз персонаж термини ўрнида: *образ, шахс, қаҳрамон, характер, ҳаракатланувчи инсон, тимсол* сингари бир қатор синонимларни қўлласак ҳам, бадиий асарнинг образлар системаси, сюжет линиясида персонажнинг ўз вазифаси, ўзгармас ўрни мавжудлиги аён бўлади.

Замонавий адабий жараённи кузатиш шуни тасдиқлайдики, адабий қаҳрамон ҳамиша ҳам ўзига қаттиқ ишонган, қандайдир жасоратлар кўрсатиб, фидойилиги билан кўпчиликка ўрناق бўладиган ва халқни эргаштирадиган персонаж бўлиши шарт эмас. Бироқ бу фикр “Улуғ салтанат” эпопеяси ижодий концепцияга дахлдор эмас. Адиб ўзининг пухта ва мукамал ижодий концепциясига асосланиб асарнинг композицион яхлитлигини таъминлайди. Роман эпопея марказига Соҳибқирон Амир Темур образини қўйиб, ўз фикр-ғояларини бош қаҳрамон зиммасига юклайди. Воқеалар занжирини ҳам юқоридан қўйига қараб (персонажлар иерархияси асосида) жойлаштиради. Ушбу тарихий роман эпопеядаги Ахий Жаббор, Уста Матпано сингари эпизодик персонажларга ҳам улкан ғоявий залвар юклайди. Романда мардлик ва ҳалолликни тарғиб этган ахийлик ҳаракати ҳақида ўқувчи учун жуда қизиқарли маълумотлар берилади.

Маълумки, тасаввуфнинг амалий босқичи бўлмиш жавонмардлик араб диёрларида “футувват”, турк диёрларида “ахийлик” деб юритилган. Алишер Навоий “Маҳбубул-қулуб” асарининг “Карам ва футувват тариқида” номли танбеҳида: *“Карам бир жафокашнинг ишиддати юкин кўтармакдур ва ани ул суубатдин ўткармакдур. Бировнинг меҳнати хори ҳамлин қабул қилмоқ ва ул тикан нўғидин гулдек очилмоқ ва ул қилгоннинг тилга келтурмамоқ ва оғизга олмамоқ ва ул кишига миннат қўймамоқ ва анинг юзига солмамоқ. Карам сифоти акрам ул-акрамин³ ишидур, соҳиб карам киши ҳақнинг бу навъ сифатиға мутобеъ кишидур”*⁴, деб ёзади.

Шу нуқтаи назардан кузатилса, эпопеянинг бош қаҳрамони – Амир Темур салтанатининг вакиллари сифатида намоён бўладиган, ўзларини ахий сановчи Амир Шоҳмалик ва Ахий Жаббор каби персонажлар ахийлик⁵ ва

³ Акрам ул-акрамин – сен (Оллоҳ) ва мен – гуноҳкор (банда) Бу изоҳ Алишер Навоий “Муножот”идан олинди. Қаранг: – <https://uzsmart.ru/kutubxona/asarlar/477-alisher-navoiy.html>

⁴ Алишер Навоий. Маҳбуб-ул қулуб – Б.45. – <http://library.navoiy-uni.uz/>

⁵ Ҳусайн Воиз Кошифий. Футувватномаи султоний ёхуд жавонмардлик тариқати. Форс-тожик тилидан Н.Комилов таржи. –Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1994, – Б.32; Меҳмет Рихтим.

SCIENCE TIME

жавонмардлик тарикатининг саховат, сафо, вафо каби муҳим рунларига амал қилиб яшашади. Улар футувват аҳлининг хислатларини ўзлаштиришга, фазилатларини ҳаётларида намоён этишга, шартларини уदдалашга астойдил ҳаракат қилишади. Масалан: Ахий Жаббор кимсадан нарсасини қизғонмайди. Кўнглини такаббурлик ва кибру-ҳаводан холи тутиб, шижоат кўрсатишга, эл хизмати йўлида фидойи инсон бўлишга интилади.

“Тўлқинланган оломон жунбушга келди. Бақуриқ-чақуриқлар остида қозининг ишораси билан энди ҳамма тош олди... Сурон ичида шўрликларнинг инграган овозлари эшитилмай кетди.

Ахий Жаббор баҳодир ҳанг-манг, қонга бўялиб, қип-қизил гўштга айланган, аллақачон омонатини эгасига топширган бечораларга куйинди, тошлар ул бахти қароларга эмас, худди ўзига томон отилгандай туюлиб кетди, аммо бирон кўмак беришдан мутлақо ожизлигини ҳис қилди.”⁶

Ахий Жаббор – такводор ва мард киши. Бироқ, реал вазият олдида ожиз бир банда. Чунончи, шариат талаби бўйича зинокорларга ҳукм чиқарган қозига ҳам, бу ҳукмни ижро этган элнинг иродасига ҳам қарши бормайди. Оғир жазога мустаҳиқ қилинган бахтиқаро гуноҳкорларга қанчалик ачинмасин, амалий ёрдам беролмайди. Чунки, Аллоҳ таоло бандаларини зинога яқинлашишдан ва зинога сабаб бўладиган ишлардан қайтарганини яхши билади ва жунбушга келган оломонни тўхтатиб қолишга уринмайди.

Таъкидлаш ўринлики, хотини Оққиз бефарзандлик изтиробларидан ўртанганида Ахий Жаббор кўнглида толеи қаро эканидан бир оз нолиш оҳанглари ҳам кечади. Бу ҳолат ҳам унинг қисматга гоҳ кўниб, гоҳ исён қилиб, пировардида шукур қилиб яшаётган бир банда эканини кўрсатади.

Ахий Жаббор сув азал-азалдан анқога шафелиги маълум бўлган Карбало чўлида вужуд истагидан юксала олмаган шериги – Айбож ўғлонга ўз улушини илинади:

“– Ўлсам ўламан, аммо туркнинг мардлиги-ю ҳиммати, шаънини юксак тутаман, токи унинг сахию ахий экани, яхши номи жаҳон юзида боқий қолсун! Сизга ўзимнинг бир ичим сувимни раво кўргайман!...”⁷

Азербайжон тасаввуф тўрунулари илк сўфийлар.// Theoretical Approaches to the Transmission and Edition of Oriental Manuscripts. Proceedings of a symposium held in Istanbul. March 28-30, 2001. – Beirut: Ercon Verlag Wurzburg in kommission. 2007: Abdūlbāki Gōlpinarli. Islām ve Tūrk illerinde Fütūvvet teşkilāti. – S. 27; *Турк адабиётини илк мутасаввифлар*. 8-босқи. (Нашрга тапёрловчи ва шарҳлар муаллифи доктор Ўрхон Ф. Кўпрулу – Анқара. 1993, – 415-б.)

⁶ Мухаммад Али. Улуғ салтанат. Эпопея. Учинчи китоб. Мироншоҳ Мирзо. “ШАРҚ” НМАК Бош таҳририяти. –Тошкент 2014. – Б.25 .

⁷ Ўша манбаа. – Б.324 .

SCIENCE TIME

Унинг баходирлиги наинки жисмоний кучи, ахийлик, жавонмардлик йўлига садоқати – маънавий-руҳий қудратида ҳам ошкор кўринади. Шунинг учун ҳам китобхон кўз ўнгида саховатли, олийҳиммат, мурувватпеша ва танти инсон сифатида гавдаланади. Амир Темури бунёд этган Турон салтанатининг улуғлиги ҳам турклик улуғлангани, миллат шаън-шавкати юксак пояларга кўтарилгани, қолаверса эҳтиёжманд бўлса-да, ўз хаётини хавф-хатарга қўйиб, бардош ва матонат билан нафсининг ҳиссасидан кеча оладиган, ризқ-насибасини ҳамроҳига бахшида этадиган мард, олийҳиммат, саховатли ўғлонлари борлиги билан белгиланади.

Албатта, Ахий Жаббор тўқима образ. Аммо темурийлар даврида бундай бадий талқинларнинг реал асослари ҳам мавжуд эди. Адабиётшунос олим Жасур Маҳмудов Алишер Навоийнинг “Насойим ул-муҳаббат мин шамойим ул-футувват” тазкирасидаги Ахий Фараж Занжоний, Ахий Али Мисрий қ.с., Ахий Али Дехистоний р.т., Ахий Али Қутлуғшоҳ Шайх Ҳисомуддин Ҳасан бин Муҳаммад бин Ҳусан бин Ахий Турк сингари авлиёларнинг футувват ва ахийликка мансублиги ҳамда уларнинг Паҳлавон Маҳмуд фаолияти билан аллоқадорлигини далиллайди.⁸ Демак, Муҳаммад Али персонаж тасвирида тарихий-адабий манбаларга таянган ва реал ҳаёт ҳақиқатига яқин поэтик тасвирлашга эришган, дейишимиз мумкин.

Уста Матпано образини биз дастлаб нақшинкор пештоқлари қулаган хоразмшоҳларнинг Гурганждаги саройига қараб кўз ёш тўкаётган ўксик кайфиятда учратамиз:

“Атрофда ҳамма жон сақлаб, ўзини ҳар ёққа урар, унинг эса ҳечким билан иши йўқ, гоҳ маҳобатли пештоққа, гоҳ тошлар текканидан ўйиқлар ҳосил қилган, Моний чизган расмдай гўзал гулчин дарвозага жим қараб тураркан, қисик кўзларидан ёш оқарди.

–Фарзандингиз шундоққина олдингизда нобуд бўлса, қандоқ чидамоқ мумкин? – деб қўярди у ўзига ўзи гапиргандай. – Ҳалиям бандаси чидайдими...

Амир Сайфиддин некўз яқинлашаркан, у одамдан сўради:

–Фарзандим, дейсиз... Қани фарзандингиз?

–Ана!- дея ёнаётган, харобага айланган қасрни кўрсатди ҳалиги одам. –

Бу сарой фарзандим эди.

Амир Сайфиддин некўз хижолатда қолди.”⁹

⁸ Маҳмудов Ж.Х. Паҳлавон Маҳмуд ва футувват манбалари. – ЎзМУ., филол. фан док-ри дисс... – Т.: 2023.

⁹ Муҳаммад Али. Улуғ салтанат. Эпопея. Учинчи китоб. Мироншоҳ Мирзо. “ШАРҚ” НМАК Бош таҳририяти. –Тошкент 2014. – Б.109.

SCIENCE TIME

Кўринадики, ўз қўллари билан яратилган биноларнинг кўз ўнгида яқсон қилиниши истеъдодли кекса меъмор учун худди қадрдон фарзандини йўқотиш каби аянчли ҳол. Бунёдкор инсон – уста Матпанонинг уруш, саваш ва босқин деб аталувчи ягона душмани бор. Чунки меъморнинг ҳаёт мантиғига кўра бандаси худонинг ерини обод қилиш, гуллатиш учун дунёга келади. Англашиладики, эпизодик персонаж ҳам Муҳаммад Али эпопеяга сингдирган инсон боласининг ёруғ оламда яшашдан кўзлаган бош мақсади вайрон этмоқ эмас, балки бунёд қилмоқдир, деган концептуал ғояни ташимоқда.

Уста Матпанонинг ижодкор инсон, андак дарвешфешл, синиқ табиатли, хокисор киши эканлиги Амир Темурнинг кўнглидаги ният, тилидаги сўз ва қилаётган амаллари муштарақлигини синаши, тунларни бедор ўтказиб йиллар давомида қурилиш ташвишларига шўнғиб кетиши каби ҳолларда ҳам кўзга ташланади. Матпано Хоразмийнинг хокисорлиги теран эътиқодий асосларига эга. Адибнинг таъриф этишича, у ўз қилаётган амалларининг беғаразлигини таъминлашга интилувчи, кибру ҳаводан мутлақо холи инсон. Уста Матпанонинг Амир Темурдан Оксарой бош меъморлигини Муҳаммад Юсуф Табризийга топширишни сўраган кездеги мезбону меҳмон меъморлар суҳбати, аниқроқ айтганда камтарлик ва синиқлик бобидаги самимий тортишувга эътибор берайлик:

“– Бизлар мезбон... Лозим топсалар, бош меъморликни қўли гул меҳмонимизга тобишурсалар... – таъзим қилди Уста Хоразмий.

– Йўқ-йўқ, камина шогирддурбиз... – қўл қовуштирди Юсуф Табризий. – Йўқ-йўқ...

– Меҳмонимизга тобишурсалар...

– Қуллуқ... камина шогирддурбиз...

– Тобишурсалар...

– Шогирддурбиз... ”¹⁰

Уста Матпанонинг собит эътиқодига кўра, оламда яратувчи – ёлғиз Оллоҳнинг ўзи. Меъмор эса, Худо унинг кўнглига солган истакларни адо этувчи бир бандадир. Бинобарин, унинг меҳнати беғараз, ҳар қандай даъволардан йироқ тарзда ва сидқидилдан амалга оширилмоғи лозим. Шунинг учун ҳам Матпано Хоразмий фарзандлари ва шогирдларига ўз “имзо”ларини бунёд этилган биноларнинг пинҳон жойларига яшириш, меъмор исмини кўз кўз қилишдан тийилишдан сабоқ беради. Бу муҳим

¹⁰ Муҳаммад Али. Улуғ салтанат. Эпопея. Учинчи китоб. Мироншоҳ Мирзо. “ШАРҚ” НМАК Бош таҳририяти. –Тошкент 2014. – Б.126.

SCIENCE TIME

деталь образ моҳиятини очишда катта аҳамиятга эга. Фалокатлардан дили озурда уста Матпано Оқсарой бош меъморлигига тайинланиши ҳам бежиз эмас. Бу орқали адиб Амир Темурнинг яратувчи ва яшнатувчи инсон эканлигига урғу беради. Айтиш мумкинки, романда тасвирланган соҳибқирон Амир Темур ва уста Матпано образлари уруш ва босқинларга нисбатан нафрат кўзи билан қараши, бунёдкор, камтарин инсонлиги, реал вазият талаблари олдида ожизлиги жиҳатидан ҳам, яратувчилик юмушларининг тепасида туришлари билан ҳам бир бирларини тўлдиради.

Дарҳақиқат, Соҳибқирон Амир Темур нафақат Оқсарой қурилишига бош-қош бўлади. Балки, Нажмиддин Кубронинг шогирди Сайфиддин Бохарзий даҳмаси ёнида мақбара ва хонақоҳ қурдириб, атрофини гулзор қилади. Шунингдек, Баҳовуддин Нақшбанд мазорини обод қилиб, фақиру мискинларга хайру-эҳсон улашади. Кейинчалик, Андижон ва Марғилонда мадрасалар бунёд этиш, Чиноз яқинида Сирдарё устига кўприк солдириш, Самарқанд атрофида ўн тўртта боғ яратиш ишларига ҳам бош бўлади. Бундай эзгу ишларнинг аксарияти, соҳибқирон орзу-интилишларини теран англаган уста Матпано сингари ишончли ва садоқатли меъморлар қўли, юрак қўри билан ҳам бунёд этилгани шубҳасиз. Эл-юрт хотиржамлигини таъминлаш зарурияти баъзан қилич кўтариб майдонга чиқишни ҳам тақозо этади. Бунёдкорлик билан шуғулланибгина яшаш имконсиз бўлган пайтларда ҳам Амир Темур қилич-қалқонсиз тинч ва осуда замонлар келиши, боғу-роғлар, қасру-иморатлар бунёд қилиб, йўللарни обод этиб, зироату тижорат ишларига ривож бериб умргузаронлик қиладиган, тўй-тантаналар, байрамларни нишонлайдиган, хайру эҳсонлар-ла етим-есирлар бошини силайдиган дориломон замонлар келишини орзулайди. Зотан, унинг қалби эзгу юмушлар этагини тутмоқнигина тилайди.

Муҳаммад Али ижодий концепциясининг мукамаллиги роман эпопея композицион яхлитликни таъминлашда муҳим омил бўлган. Дарҳақиқат, адиб аксарият қахрамонларини эътиқод ва иймон уйғунлиги, тақдири азалга ишонч фалсафаси, шукроналик туйғуси асосида тасвирлашга, кўнгил тилаклари ва реал ҳаёт зиддиятлари фонида очишга интилган.

Адабиётлар рўйхати:

1. Алишер Навоий. Махбуб-ул қулуб – Б.45. – <http://library.navoiy-uni.uz/>
2. Бахтин М.М. Тетралогия / М.М.Бахтин; сост., текстол. подгот., науч. аппарат: И.В.Пешков; коммент.: В.Л. Махлина и др. – М.: Лабиринт, 1998.
3. Бахтин М.М. Эпос и роман / М.М.Бахтин; сост. С.Г.Бочаров; вступ. ст. В.В.Кожин. – СПб.: Азбука, 2000.

SCIENCE TIME

4. Гиршман М.М. Литературное произведение: теория художественной целостности / М.М.Гиршман. – 2-е изд., доп. – М.: Яз. рус. культуры, 2007
5. Ёкубов И.А. Муҳаммад Али ижодида тарихий жараён концепцияси ва лиро-романтик талқин. Монография. –Т.: “Фан”, 2007.
6. Ёкубов И.А. Бадиий-эстетик сўз сеҳри. –Т.: “Fan va texnologiya” 2011.
7. Махмудов Ж.Х. Паҳлавон Махмуд ва футувват манбалари. – ЎЗМУ ., филол. фан док-ри дисс... – Т.: 2023.
8. Меҳмет Рихтим. Азербайжон тасаввуф тўрунулари илк сўфийлар.// Theoretical Approaches to the Transmission and Edition of Oriental Manuscripts. Proceedings of a symposium held in Istanbul. March 28-30, 2001
9. Муҳаммад Али. Улуғ салтанат. Эпопея. Учинчи китоб. Мироншоҳ Мирзо. “ШАРҚ” НМАК Бош таҳририяти. –Тошкент 2014
- 10.Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / гл. науч. ред. Н.Д.Тамарченко. – М.: Изд-во Кулагиной: Intrada, 2008.
- 11.Современное зарубежное литературоведение: Страны Западной Европы и США: Концепции. Школы. Термины: энцикл. справ. / РАН, Ин-т науч. информации по общественным наукам; науч. ред. и сост.: И.П.Ильин, Е.А.Цурганова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Intrada, 1999.
- 12.Хусайн Воиз Кошифий. Футувватномаи султоний ёхуд жавонмардлик тариқати. Форс-тожик тилидан Н.Комилов таржи. –Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1994
- 13.Matyakubova T.R. Poetic character and its specific features // Theoretical & Applied Science. – Marseille, 2015. pp. 40-43
- 14.Matyokubova, T. Poetic imagery of nature // Theoretical & Applied Science, 2023. 02 (118), 521-524
- 15.Yakubova S. The issue of «way» in cholpon's poetry. ISJ Theoretical & Applied Science. . 2023. 02 (118), 490-492
- 16.Yakubova Sevinchoy. Description of the spirit of call for patriotism and unity in the poetry of Fitrat / International Journal of Engineering and Information Systems (IJEAIS) Vol. 5 Issue 4, April - 2021, Pages: 83-85
- 17.Islamjon Yakubov, Tozagul Matyokubova. Laboratory works of Gafur Gulam: poetic image and imagery // Journal of critical reviews. ISSN- 2394-5125 vol 7, issue 17, 2020
18. Yakubov Islamjan. Transformation of aesthetic views and modern uzbek novel. Theoretical & Applied Science. 2017. - № 12. P 120-125.
- 19.Mubora Amonova. Islomjon Yakubov. The place of traditional motives and symbols in the plot and composition of national novels. Journal of Critical Reviews. 2020. - № 7. 2903-2910
- 20.Yakubov, I. Artistic interpretation of the drama of moral and spiritual problems in the tragedy “Romeo and Juliet”. ISJ Theoretical & Applied Science. . 2023. 02 (118), 517-520